Oponentský posudek

Mgr. Petr Svoboda: Provokace StB prováděné proti ilegálním skupinám třetího odboje v rámci akce Skaut. Provokace jako systém operativní práce StB na příkladu skupiny „Za svobodu“ v letech 1948-1951
Disertační práce.

Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Obor české a československé dějiny, Praha 2017, 707 str. vč. příloh

Myslím si, že je správné, když se v české historiografii objevují práce nejen úzce vymezené na jeden (byť důležitý) aspekt, ale zvolené téma zpracovávají v širším kontextu. Nabízejí totiž věrnější pohled na minulost. Mezi takové studie řadím i rozsáhlou a pečlivě zpracovanou disertační práci Mgr. Petra Svobody nazvanou „*Provokace StB prováděné proti ilegálním skupinám třetího odboje v rámci akce Skaut. Provokace jako systém operativní práce StB na příkladu skupiny „Za svobodu“ v letech 1948-1951*“.

Vymezené téma považuji za důležité a aktuální. Jeho volbou a zpracováním autor nabídl nejen sondu do dějin protikomunistické rezistence, ale představil i mechanismy a fungování represivního aparátu komunistického Československa v prvních letech po únorovém převratu.

Protikomunistický (tzv. třetí) odboj patří v posledních desetiletích po roce 1989 k nejdiskutovanějším tématům. Už jen samotná jeho existence bývá často, ovšem neopodstatněně, podrobována různorodé skepsi. Jsme dnes svědky toho, že i někteří historici se snaží prokázat, že protikomunistický odboj a odpor neexistoval, že byl vytvořen až dodatečně v 90. letech údajně snad na politickou objednávku. Pokud již jsou schopni připustit, že v Československu taková rezistence fungovala, pak ji často považují za nutné relativizovat teorií tzv. společenské smlouvy režimu s občany, sociálními jistotami komunistického režimu nebo více či méně vkusnými glosami o každodennosti. Považuji takové snahy a tvrzení za neopodstatněná, již dostatečně a průkazně vyvrácená. Samotný autor všechny tyto přístupy stručně rekapituluje v úvodu a velmi správně připomíná např. myšlenkové koncepce a typologii totalitarismu Carla Joachima Friedricha.

Jsem přesvědčen, že autor zvolil správný přístup, když stručně zmínil mezinárodní a československý kontext, ve kterém se v rámci práce pohybujeme. Realita studené války je velmi podstatná, stejně tak skutečnost, že se nepodařilo vytvořit v rámci protikomunistického odboje zastřešující organizaci, která by byla respektována v cizině, jakož i v rámci aktivit v samotné ČSR. Neobjevila se osobnost typu T. G. Masaryka nebo Edvarda Beneše, která by dokázala skloubit veškeré nebo alespoň podstatné zájmy protikomunistických aktivit. Můžeme si samozřejmě klást otázku, čím to bylo a proč k tomu došlo. Snad převládala názorová roztříštěnost či osobní, často partikulární zájmy jednotlivých aktérů. Ovšem i postoje a přístupy Západu k sovětskému bloku nebyly v průběhu čtyř desetiletí neměnné.

Za důležité také považuji skutečnost, že autor zdůraznil, že protikomunistická odbojová hnutí nebyla záležitostí pouze poúnorového Československa. Uvádí příklady Polska, Maďarska; zmiňuje střety v NDR v červnu 1953. Právě krize komunistických režimů a způsob jejich řešení (tzn. silová cesta) tvoří obecně přijímaný důležitý dějinný mezník. Svou roli přitom samozřejmě hrály zájmy a cíle SSSR. I v komunistické ČSR platilo, že od slov k činům často bylo dost daleko, což ale neplatilo v okamžiku, kdy do hry vstoupil represivní aparát.

Hlavně Státní bezpečnost lze oprávněně považovat za jeden z nejdůležitějších pilířů režimu KSČ. StB ho chránila, podílela se na masové nezákonnosti, konstruovala politické procesy, aktivně vystupovala proti tzv. vnitřnímu a vnějšímu nepříteli. Ale nejen to, prováděla vlastní operace – provokace, unášela uprchlé oponenty zpět do ČSR (nejznámější je případ bývalého předsedy sociální demokracie B. Laušmana), šmírovala vlastní obyvatelstvo (prostřednictvím sledování, odposlechů, vlastní agenturní sítě), páchala atentáty.

Souhlasím s autorem při obecnějším hodnocení role StB při koncipování a provádění samotných provokací. Ano, musíme si jako historici klást otázku, zda by dotyčný byl souzen, kdyby ho do „neštěstí" nedostala činnost StB a jejího aparátu. Vše samozřejmě souvisí se snahou StB po únoru 1948 maximalizovat své úspěchy v boji tzv. třídním nepřítelem. Vedle vytváření kontrolních či agenturních sítí se nutně šlo i „díky" sovětské inspiraci cestou řízených provokací. Za zakladatele těchto „pracovních postupů" uvnitř StB je pokládán Štěpán Plaček, což autor správně uvádí. Bohužel, a to opět Svoboda trefně konstatuje, vyvození odpovědnosti vůči konkrétním pachatelům uvnitř aparátu StB bylo zanedbatelné. Často se zde operovalo tím, že přece jen šlo o zavedený systém „práce". K jejich potrestání však nedošlo z mnoha důvodů ani po roce 1989.

Petr Svoboda se ve své práci soustředil na tzv. zakladatelské období komunistického režimu spojené s masovou represí a nezákonností. Byla to doba vyakčňování, uplatňování třídní nenávisti a bohužel nezřídka i politicky motivovaného násilí a pomsty. Vše se snaží zasadit do mezinárodních i československých reálií a souvislostí. Opět velmi kladně hodnotím skutečnost, že si uvědomuje dynamičnost historického vývoje, proměnlivost podob komunistického režimu, jeho limity a krize.

O samotné akci Skaut, která tvoří hlavní osu Svobodovy analýzy, již dříve publikovali své studie Jiří Málek, Karel Kaplan, Karel Pacner, Pavel Žáček nebo Václav Veber. Šlo o největší známou provokaci Státní bezpečnosti namířenou do prostředí bývalých představitelů národně socialistické strany v poúnorové ČSR i v exilu. Na jejím konci lze spatřit několik vzájemně souvisejících a propojených politických procesů. Celkem se akce Skaut, jak autor uvádí, týkala celkem 700 osob, tedy přesněji 700 obětí. Smutným „hrdinou" tohoto dění byl JUDr. Vlastimil Chalupa, který pod krycím jménem major Král pomáhal StB rozkrývat a konstruovat obvinění proti svým přátelům, spolustraníkům a lidem, kteří v jeho falešné vize uvěřili.

Československá strana práce, Chalupou založená a StB kontrolovaná, skutečně, jak autor správně konstatuje, fungovala jako „mucholapka". Chalupa se také neomezil jen na ČSR, ale jeho aktivity se přenesly také do Francie a později do USA. Akce Skaut tak svým rozsahem a dopadem tvoří zcela mimořádnou operaci Státní bezpečnosti. Svoboda následně precizně popsal a představil dvě ze skupin, které se bohužel pro její účastníky staly její součástí. Šlo o skupiny vytvořené kolem bývalého organizačního tajemníka ČSNS Josefa Kühnela a kolem bývalého tajemníka krajského a ústředního výboru ČSNS Josefa Vlasatého (skupina „Za svobodu"). Právě ve Vlasatého skupině správně akcentuje vytvoření odbojové skupiny uvnitř Sboru národní bezpečnosti na služebně v pražských Vysočanech v čele s vrchním strážmistrem Karlem Strmiskou. Pro všechny účastníky (jen ve Vlasatého skupině šlo o 42 osob) mělo zapojení do protikomunistických aktivit těžké trestně právní následky.

Souhrnně tedy:

Práce je vedle úvodu, závěru, seznamu pramenů a literatury a příloh rozdělena do pěti kapitol. Je přehledná, systematicky zpracovaná, velmi dobře a logicky členěná. Podobu poznámkového aparátu považuji za standartní; konstatuji nicméně, že často tvoří jakýsi sekundární text. Jde mj. o rozsáhlé citace, které by v normálním textu působily rušivým dojmem. Zde je také chápu jako evidentní autorovu snahu nezkreslit obsah či závažnost sdělení.

Práce jako celek dokládá fundovanost autora, schopnost výborně analyzovat rozsáhlý archivní materiál a dospět k přehledné syntéze. Autor klade důraz na faktografickou správnost, dodržuje chronologičnost popisu a velmi vhodně využívá biografickou metodu. Vedle konfrontace dokumentů z dochovaných archivních fondů bere v úvahu dobový tisk (včetně jeho propagandistického využívání – zneužívání), memoáry a svědectví pamětníků. Uvědomuje si limity pramenné základny; mám na mysli např. omezení výslechových protokolů, důležitost dokumentů z fondů Inspekce ministra vnitra nebo jednotlivých stranických komisí (dnes dislokovaných v Národním archivu) apod. Konstatuji, že autor prostudoval všechen v ČR k danému tématu dostupný archivní materiál, a že vůči autorem používané kritice zdrojů nemám připomínky.

Mám-li na něco upozornit, pak bych autorovi doporučoval, aby nepřebíral mluvu dokumentů StB. Jde například o to, že slovo „orgán“ má původně jiný význam než slovo příslušník. Rozhodně je tedy nelze používat jako synonymum. Všiml jsem si toho pouze na několika málo místech v textu a nepovažuji to za nějaký závažný či mimořádný problém.

Petr Svoboda si klade správné otázky a dokáže na ně se znalostí věci s nadhledem odpovědět. Jeho argumentace je podpořena znalostí snad všech dostupných pramenů k vymezenému tématu. Je rovněž přínosné, že k předmětu své disertační práce již několik studií zpracoval a publikoval. Jeho výzkum hodnotím jako systematický a pečlivý, výsledky považuji za maximálně objektivní. K metodologickému zpracování nemám výhrady.

Petr Svoboda prokázal, že je schopen vytvořit vynikající analýzu všech relevantních pramenů a na vysoké stylistické úrovni a přitom poutavě formulovat své závěry. Jeho práce je originální, původní a podle mého názoru má svým zpracováním a formou sdělení velký společenskovědní význam. Souhrnně, myslím, rozšířila poznání mechanismů Státní bezpečností řízené provokace a konstrukce politických procesů v období po únorovém puči 1948. Je také důležitou sondou do poznávání forem a dosahu protikomunistických aktivit. Disertační práce tak přinesla nová zjištění založená na pečlivém a systematickém výzkumu.

Předkládaná **disertační práce Mgr. Petra Svobody** ***„Provokace StB prováděné proti ilegálním skupinám třetího odboje v rámci akce Skaut. Provokace jako systém operativní práce StB na příkladu skupiny „Za svobodu“ v letech 1948-1951“*** svým zpracováním a obsahem splňuje požadovaná odborná kritéria kladené na disertační práce, a proto ji **doporučuji k obhajobě**. Současně ji hodnotím jako **výbornou**.

V Praze, dne 24. května 2017

PhDr. Jan Kalous, Ph.D.
Ústav pro studium totalitních režimů ČR
Siwiecova 2
130 00 Praha 3
Tel.: 737 732 402
jankalous@centrum.cz